

UDK: 323.281(497.1=163.42)“1945/...”
329(497.5)HSS“1945”
32-05 Šubašić, I.
32-05 Šutej, J.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 22. 5. 2007.
Prihvaćeno: 12. 6. 2007.

Ivan Šubašić i Juraj Šutej pod paskom Ozne

ZDENKO RADELIĆ

Hrvatski institut za povijest

U članku je prikazano kako je Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN) nadziralo i uhodilo prvake Hrvatske seljačke stranke Ivana Šubašića i Jurja Šuteja. Istraživanje je temeljeno na izvješćima Ozne, koji se čuvaju u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu, a manjim dijelom i na literaturi, napose onih autora koji su se bavili međunarodnim odnosima Jugoslavije nakon 1945. Isprepliću se dvije razine: visoka politika, jer riječ je o ministru vanjskih poslova Ministarskog vijeća DFJ-a i ministru bez lisnice Ministarskog vijeća DFJ, i lokalna politika, jer se spominju mnogi neznani dužnosnici i pristaše HSS-a te poneki detalj koji bi mogao biti zanimljiv u otkrivanju svakidašnjice u 1945. godini i nakon nje.

Ključne riječi: Ivan Šubašić, Juraj Šutej, Hrvatska seljačka stranka, Ozna, Udba, Komunistička partija Jugoslavije, Jugoslavija, Hrvatska, Zagreb.

Uvod

Na sljedećim stranicama opisujem kako je Odjeljenje za zaštitu naroda (Ozna), sigurnosna, obavještajna i protuobavještajna služba Ministarstva obrane, od 13. ožujka 1946. reorganizirana u Upravu državne bezbjednosti (Udba) Ministarstva unutarnjih poslova, nadzirala i uhodila Ivana Šubašića i Jurja Šuteja, visoke dužnosnike Hrvatske seljačke stranke (HSS) i članove Ministarskog savjeta, tj. privremene koalicijske vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) na čelu s Josipom Brozom Titom (7. ožujka 1945. - 6. listopada 1945.). Bit će riječ isključivo o uhođenju u Hrvatskoj, a ne i u Srbiji, preciznije u Beogradu, gdje su isto tako obojica bila pod neprestanom nadzorom.¹ Dopune dosadašnjim istraživanjima omogućit će i odnedavno dostupni dokumenti iz Šubašićeva i Šutejeva dosjea.²

¹ O prisluškivanju Šubašića svjedočila je njegova supruga Vlasta 1990. Vidi: Jera VODUŠEK – STARIĆ, *Prevzem oblasti 1944-1946*, Ljubljana 1992., 316. Hrvatski prijevod: *Kako su komunisti osvojili vlast*, Zagreb 2006.

² Hrvatski državni arhiv, Sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, dosjei (dalje: HDA, SUP SRH, SDS, dosjei), 301498 - Šubašić Ivan; Isto, 300214 - Šutej Juraj.

Neki dokumenti na kojima se temelji ovaj rad imaju tek malo značenje ili su naizgled beznačajni sa stajališta visoke politike. Međutim, sa stajališta boljeg upoznavanja djelovanja komunističke vlasti, napose njezinih stvarnih namjera prema višestranačju i prema svojim partnerima u vladi DFJ, oni su nezaobilazni. Neke dokumente predstaviti ću ekstenzivno s namjerom da će neka nepoznata ili manje poznata imena potaknuti povjesničare, napose one koji se bave poviješću užih sredina, na nova istraživanja. Zato se u radu isprepliću dvije razine: visoka politika, jer riječ je o Šubašiću, bivšem banu Banovine Hrvatske i bivšem predsjedniku Ministarskog vijeća Kraljevine Jugoslavije te ministru vanjskih poslova Ministarskog vijeća DFJ i Šuteju, ministru bez lisnice Ministarskog vijeća DFJ, i lokalna politika, jer se, iako usputno, spominju manje poznati dužnosnici i pristaše HSS-a. Neki detalji mogli bi biti zanimljivi u otkrivanju svakidašnjice u 1945. i u razdoblju nakon nje, napose dijelovi dokumenata s opisom Šubašićevih i Šutejevih stranačkih kontakata i kretanja Hrvatskom te po zagrebačkim ulicama.

Odnos novih vlasti prema HSS-u

Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) u razdoblju oslobodilačke borbe veliku je energiju usmjerila na osvajanje vlasti, a u Hrvatskoj joj je glavna prepreka, barem dugoročno, bio HSS. Komunisti su HSS doživljavali dvojako: kao najveći rasadnik za omasovljenje partizana i pristaša nove vlasti, ali i kao izvor najveće potencijalne prijetnje uspostavi revolucionarne jednostranačke vlasti. Zbog toga je vodstvo KPJ poduzimalo različite mjere za ostvarenje dvostrukog procesa, tj. da privuku haesesovce u partizanski pokret, ali i da istodobno onemogući HSS, zapravo da razbije tu stranku i da je marginalizira, o čemu najbolje svjedoče sudbine Augusta Košutića i Božidara Magovca. U suzbijanju opasnosti od oporbenih aktivnosti i ugrožavanja komunističkog monopola najvažniju ulogu imala je Ozna. Zato je ta institucija bila sastavljena gotovo isključivo od pripadnika KPJ. Jedna od bitnih značajki njezinih pripadnika bila je "odanost Partiji".³ U tom smislu važno je navesti elaborat Ozne od 9. rujna 1945., u kojem se poziva na tješnju suradnju Ozne s "drugom u C. K. koji je zadužen po pitanju građanskih stranaka".

"Ako se ovo ne ispravi, referada neće moći da ispuni svoj glavni zadatak, naime da potpomaže Partiju u razbijanju protiv našeg rada reakcionarnih ostataka građanskih stranaka."⁴

³ Milan OBRADOVIĆ, "O obaveštajnoj službi i sistemu sigurnosti NOP-a na području severozapadne Hrvatske u NOR-u 1941-1945.", u: *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*, Zbornik, Varaždin - Zagreb 1976., 740.-762., 746.

⁴ Hrvatski državni arhiv, f. 1561, Sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti (dalje: HDA, 1561, SUP SRH, SDS), 010.16, kut. 13., Djelatnost HSS neposredno poslije rata, 10. rujna 1945. godine.

Dokumenti o uhođenju Šubašića i Šuteja

Vlast je nadzirala mnoge ugledne i utjecajne haesesovce. U nekim elaboratima u dostupnim dosjeima, u kojima su sačuvane bilješke sa svim najvažnijim podacima i pregledom političke aktivnosti od početaka do dana zabilježbe, nakon životopisnih podataka poput datuma i mjesta rođenja, mjesta stanovanja, obiteljskog stanja i slično, navodi se i način uhođenja. U elaboratu o Šubašiću od 4. lipnja 1951. kaže se da je

„registriran u kategoriju II-a. Razrada i kontrola vrši se preko nekoliko saradnika sa dobrim uspjehom“. ⁵

U elaboratu o Šuteju, koji je nastao po svemu sudeći nakon lipnja 1951., kaže se da je

„registriran u kategoriju II-a. Razrada i kontrola vrši se solidno preko nekoliko saradnika“. ⁶

Iz transkripata, ali i drugih dokumenata, očito je da su Šubašić i Šutej znali da su uhođeni.⁷ Načini uhođenja mogu se u grubo podijeliti na fizičko uhođenje, prislušivanje telefonskih razgovora, koji su se transkribirali, i istrage nad pritvorenim i osuđenim suradnicima te izvješćivanje Šubašićevih i Šutejevih bliskih suradnika koji su izvješćivali o svojim razgovorima sa njima. Suradnja s policijom, pretpostavljam, temeljila se uglavnom na prisili, iako je nemoguće postaviti jasnu granicu između dobrovoljne i prisilne suradnje. Ako je i bilo dobrovoljnog izvješćivanja policiji, ona se mora shvatiti u vrlo rastezljivom značenju te riječi, pa bi, barem u nekim slučajevima bilo bolje govoriti o prisilnoj dobrovoljnosti u rasponu, pretpostavljam, od psihičkih i fizičkih prijetnji do nuđenja nekih životnih pogodnosti. I pogodnosti i prijetnje mogle su biti povezane s ugrožavanjem fizičkog integriteta, društvenog ugleda i života ili, pak, pogodovanjem u materijalnim dobrima i društvenom statusu. Izvješćivanje se može podijeliti na usmeno, najčešće tijekom saslušanja u policiji ili za vrijeme služenja zatvorske kazne, i pismeno, koje je, sudeći barem prema stanju u arhivskim fondovima, rjeđe dostupno. Buduća istraživanja dat će potpunije odgovore, a ovdje bih napomenuo da su Šubašićevi i Šutejevi suradnici koji su izvješćivali Oznu i Udbu o njima imali kodna imena Crni, Dule, Ilir, Ivančević, Jokica, Lovro, Maca, Marko, Orjen, Pilana, Rade, Slavko, Stari i Vera.

Intenzivni nadzor Šubašića i Šuteja, barem prema dostupnim dokumentima, može se pratiti nakon 3. zasjedanja AVNOJ-a u Beogradu i njihova obilaska Zagreba i Hrvatske. Za nadzor je bila zadužena Ozna i to njezin 2. odsjek.

⁵ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šubašić dr. Ivan.

⁶ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

⁷ Isto.

Izvjешća kojima sam se koristio u radu uglavnom su izvješća koje je Ozna redovito slala Vojnoj komisiji CK KPH, utemeljenoj 3. kolovoza 1945. u sastavu: Rade Žigić, Ivan Gošnjak i Ivan Denac. Kasnije, 6. rujna iste godine u sastav je izabran i Vicko Antić. Ozna je informacije o Šubašićevu i Šutejevu kretanju komisiji prosljeđivala istog dana.⁸

Riječ je o izvornim dokumentima s pečatima i potpisima. Zaglavlja imaju pečat s grbom DFJ ili FNRJ i natpisom "ODJELJENJE ZAŠTITE NARODA (OZNA) ZA HRVATSKU MINISTARSTVA NARODNE ODBRANE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE" s urudžbenim brojem, datumom i nazivom sjedišta Ozne "ZAGREB". Adresant je CK KPH, a u potpisu, osim pozdrava "Smrt fašizmu – sloboda narodu", je i potpis odgovorne osobe, najčešće načelnika Ozne za Hrvatsku generalmajora Ivana Krajačića. Ponekad su izvješća potpisali pomoćnici načelnika Ozne potpukovnici Josip Brnčić ili Veljko Drakulić. Prvi dokument nakon reorganizacije Ozne i osnivanja Udbe 13. ožujka 1946. s izmijenjenim pečatom nosi datum 4. svibnja 1946. Od tada ispod grba FNRJ stoji natpis "MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ Uprava državne bezbjednosti za narodnu republiku Hrvatsku" i, daka-ko, poznata shema: urudžbeni broj, datum i naziv sjedišta. Pravopisna greška "narodna republika" napisana malim slovima tek je kasnije ispravljena, i to nakon 1946., kad se više nije redovito izvješćivalo ili, pak, što je vjerojatnije, izvješća nisu predana Hrvatskome državnom arhivu. Nakon reorganizacije, gotovo sve dokumente Udbe potpisuje potpukovnik Drakulić, pomoćnik ministra unutarnjih poslova Krajačića. Drakulić, koji je očito postao šef Udbe 11. travnja 1946., umjesto "pomoćnik načelnika" potpisuje se kao "pomoćnik ministra".⁹

Prvo izvješće koje je Ozna posvetila isključivo nadzoru nad Šubašićem i Šutejem nosi datum 6. rujna 1945. Nakon toga slijedi veći broj takvih izvješća. Kad su u rujnu njih dvojica bili izvan Zagreba i niža tijela Ozne izvješćivala su o njihovu kretanju. Ta su izvješća ušla u biltenska izvješća Ozne Hrvatske Vojnoj komisiji CK KPH, odnosno CK KPH izravno, i to 4. rujna dva puta te 5. i 9. rujna 1945. Zadnje izvješće o uhođenju Šubašića i Šuteja nosi datum 9. prosinca 1945.¹⁰ Nedugo nakon izbora, obojica su se zbog pritiska režima i odluke HSS-a da se stranka zbog represije pasivizira, povukli iz javnosti pa se njihovo djelovanje ili bolje rečeno kretanje i razgovori mogu pratiti preko elaborata sačuvanih u njihovim dosjeima. Očito je najveća opasnost za komu-

⁸ *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945 - 1952., Svezak 1, 1945 - 1948.,* prir. Branislava Vojnović, Zagreb 2005., 87., 106.

⁹ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 11. 4. 1946.; Isto, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 4. 5. 1946.

¹⁰ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj o kretanju dr Šubašića Ozne za Hrvatsku CK KPH, 6. 9. 1945.; Isto, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 4. 9. 1945.; Isto, 4. 9. 1945.; Isto, 9. 12. 1945.

nističku vlast prošla s opasnošću da bi se HSS mogao aktivirati i nastupiti na izborima za Ustavotvornu skupštinu i tako pokvariti račune KPJ.

Nadzor u ratnom razdoblju

Šubašić i Šutej, članovi vlade Kraljevine Jugoslavije, stigli su u Beograd 16. veljače 1945.¹¹ Kao što je već spomenuto, Šubašić je postao ministar vanjskih poslova, a Šutej ministar bez lisnice u privremenoj zajedničkoj vladi sastavljenoj na temelju Sporazuma Tito - Šubašić. Kasnije se Šubašić žalio američkim diplomatima da su ga u Beogradu neprestano uhodili, a da je jedan agent boravio s njim u uredu i bilježio sve telefonske razgovore.¹² Nema dvojbe da je i Šutej bio pod strogim nadzorom. U tom pogledu pomoći će svjedočenje Bogdana Radice, novinara i službenika Ministarstva informacija, koji je s Tomom Jančikovićem posjetio Vlastu Šubašić dok je njezin muž bio u SAD-u. Radica je, prema vlastitom svjedočenju, neprestano navodio razgovor na političke teme i spominjao nezadovoljstvo naroda te da su mnogi u zatvorima, dok su mu Jančiković i Šubašićeva namigivali da šuti. Na kraju ga je Jančiković upozorio udarcem u nogu. Na odlasku mu je rekao da je sva posluga, koja je bila u livreji, kontrolirana od Ozne, a da se najvjerojatnije svi razgovori prisluškuju "posebnim slušalicama".¹³

Šubašić i Šutej su se osim kratkih razdoblja, poput, što je već spomenuto, Šubašićeva boravka na Osnivačkoj konferenciji OUN-a te Šutejeva boravka u Zagrebu polovicom svibnja, uglavnom zadržavali u Beogradu.¹⁴ Bili su na sjednicama Privremene narodne skupštine (PNS) od 7. do 26. kolovoza 1945. Tek tjedan dana nakon završetka rada PNS-a počinje faza njihova duljeg, a nakon ostavki i stalnog boravka u Hrvatskoj. Tad je nadzor nad njima preuzela Ozna za Hrvatsku. O tome su se sačuvali fragmentarni podaci.

Šubašićev put po Hrvatskoj

Početkom rujna iz Generalštaba Jugoslavenske armije, zapravo središnje Ozne, poslali su obavijest da su zastupnici HSS-a i Šubašić otputovali iz Beograda za Zagreb, a da će uskoro krenuti i Šutej. Obavijestili su hrvatsku stranu da haesesovci namjeravaju "obilaziti teritorij" i održati konferenci-

¹¹ Dragovan ŠEPIĆ, *Vlada Ivana Šubašića*, Zagreb 1983., 405.

¹² Tvrtko JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik. Hrvati. Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945. - 1955.*, Zagreb 2003., 48.

¹³ Bogdan RADICA, *Hrvatska 1945*, Barcelona, München 1974., 159.; Ljubo BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković - HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunista*, Zagreb 1996., 363.

¹⁴ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.27, kut. 13, Politika predstavnika bivše Hrvatske seljačke stranke.

ju. Zato iz središta Ozne poručuju hrvatskim kolegama da prate njihov rad i da što prije podnesu izvješće.¹⁵ No, tada je Ozna za Hrvatsku već nadzirala Šubašića, koji je u četvrtak 30. kolovoza 1945. iz Zagreba krenuo prema Karlovcu. Spominje se da je odbio ponuđeni auto i pratioca, što mu je vjerojatno ponudila hrvatska vlada. Umjesto toga krenuo je automobilom registarskih oznaka DFJ-C-1-20 sa svojim starim vozačem, koji ga je vozio još za Kraljevine Jugoslavije i Banovine Hrvatske. U pratnji je bio i njegov šurjak Braco Rogović i bivši tajnik Pavao Pocrnić. U Karlovcu su se zadržali do pred večer. Posjetili su Šubašićevu rodbinu i nekoliko istaknutih "mačekovaca". Spomenuti su krojač Ivan Boljkovac, dr. Hruba, dr. Huzjak, ing. Marić, Mihovil Mužević, namještenik iz Zagreba, "žena Vine-a koji je osuđen radi protunarodnog rada", i "rodbina Rogović i Klamfar". Nakon toga svratili su u selo Ladešić Dragu Nikoli Vučjaku, bivšem lovočuvaru, koji "kao član NOO sabotira i raspiruje nezadovoljstvo u narodu". U Vukovoj Gorici, gdje je imao imanje, Šubašić je pregledao porušene objekte. Iako se znalo da će doći, stoji u izvješću, narod ga nije dočekao. Ni radnici na njegovu imanju nisu se "mnogo obraćali" na njegov dolazak. Šubašić je, kaže se u nastavku, "još od ranije omrznut od naroda svoga kraja". "Kako je tu bio" šef Opuномоćства Ozne za grad Karlovac, a Šubašić, koji ga je poznavao još od ranije, to nije znao, pristupio mu je i raspitivao se o muškarcima u vojsci, "bandi" i o partizanima. Oznaš mu je odgovorio da "bande nešto ima" i da su to "oni koji se boje odgovornosti za tudja i svoja zlodjela", a da se manji krivci puštaju kući kad predaju oružje. U 19 sati Šubašić je stigao u Severin na Kupi i posjetio Franju Sečana, poznatog "mačekovca", a onda se uputio u Vrbovsko gdje je odsjeo u obitelji "mačekovca" Jure Palijana, koji je osuđen radi "protunarodnog rada". Nešto ranije vlakom iz Ogulina stigao je Ivan Božičević, bivši zamjenik zastupnika Save Kosanovića. Šubašić se sutradan, dakle 31. kolovoza, sastao s više "izrazitih mačekovaca". "Narod uopće nije reagirao na njegov dolazak", iako se Šubašić "bučno pozdravljao i ljubio sa svakim starim poznanikom". Pristupale su mu "jedino ustaške žene", a na željezničkoj postaji Vrbovsko prišao mu je i trgovac Josip Ružman, koji je bio ustaški tabornik od 1941. do 1942. za općinu Vrbovsko. Nakon Šubašićeva odlaska pronijela se vijest da će se kandidirati na izborima u tom kotaru. U selu Ravnoj Gori zadržao se kod trgovca Rudolfa Sušića. Zanimao se za "jednog ustašu osuđenog na smrt". Oko 15 sati stigao je u Delnice gdje je ostao do 1. rujna u podne. Sastao se s nekoliko "izrazitih mačekovaca", a među njima i s lugarom Bišćevićem iz Skrada koji je bio "povezan s engleskom misijom u Skradu". Šubašić im je izjavio da je u Hrvatskoj uočio dva nedostatka: strah u masama i da su mase "bez sredstava" te da će o

¹⁵ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 4. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića. Izvješća središnje Ozne načinjena su prema nešto detaljnijim izvješćima nižih tijela Ozne. Vidi: HDA, SUP SRH, SDS, dosjei, SUP SRH, SDS, dosjei, 301498 - Šubašić Ivan, 92.-94., 106.

tome pismeno izvijestiti Josipa Broza Tita. Posjetio je i predsjednika Okružnog NOO-a.¹⁶

Okružno odjeljenje Ozne iz Gorskog kotara javilo je da je u podne 1. rujna 1945. Šubašić krenuo iz Broda na Kupu, "vjerojatno" prema Zagrebu.¹⁷ Poslije podne 1. rujna Šubašić je preko Broda Moravice, gdje se kratko zadržao s nekim "mačekovcima" te krenuo natrag prema Karlovcu. Kraj sela Bosanaca skrenuo je u Sloveniju u Vinicu, gdje je posjetio neke rođake. Nakon kratkog zadržavanja opet je svratio u Vukovu Goricu, zadržavši se do kasno u noć u razgovoru s rodbinom i prijateljima. Izjavio je da želi da njegovo kuća bude sagrađena zadnja. Govorio je o izborima i izbornom zakonu. Veličao je Tita, rekavši da ima dobre odnose s njim. Naglasio je da Trst mora pripasti Jugoslaviji. Kad je već bio pripit, tužio se da mu ljudi ne prilaze pitajući se je li to zbog straha. Kad se zanimao za stanje i kad ih je pitao kako žive, ljudi su mu, navodi se, vrlo hladno odgovarali. Rekli su mu da se boje razgovarati s njime. Pitao se je li razlog tomu možda to da je "neprijatelj" ubacio nešto protiv njega ili ga se ljudi boje misleći da je on "veliki gospodin". Ujutro 2. rujna, nakon kratkog zadržavanja kod rodbine u Karlovcu, otputovao je za Zagreb.¹⁸

U nedjelju 2. rujna u 12 sati Šubašić je sa svojom ženom doputovao u Zagreb. Pred hotelom Esplanade čekalo ga je nekoliko poznatih mačekovaca, pa i Šipoš, njegov bivši tajnik.¹⁹ Na ulazu u hotel haesesovci su postavili svoje ljude. Šubašić nije ručao u hotelu, nego negdje "vani". Poslije podne primio je u audijenciju od 20 do 25 osoba. Među njima bili su Ivan Andres, Sigismund Čajkovac, Tomo Jančiković i prof. Hećimović. Najvjerojatnije je riječ o Grgi Hećimoviću, zastupniku PNS-a. U ponedjeljak ujutro konferencija je nastavila s radom do 12 sati. U 17 sati Šubašić je otišao iz hotela i, izvijestio je agent, "nije nam poznato kada se je vratio".²⁰ Po svemu sudeći, nakon rada u plenumu te ponovnog susreta s pojedinačnim zastupnicima, konferencija je završena 3. rujna 1945.

¹⁶ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj o kretanju dr Šubašića Ozne za Hrvatsku CK KPH, 6. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

¹⁷ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 4. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

¹⁸ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj o kretanju dr Šubašića Ozne za Hrvatsku CK KPH, 6. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

¹⁹ O Konferenciji HSS-a više u: Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1945.-1950.*, Zagreb, 1996., 54.-60; ISTI, "Konferencija prvaka HSS-a u hotelu Esplanade u Zagrebu 1945.", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2.-3., 1993., 149.-164.

²⁰ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7. - 9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 5. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića; Z. RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1945. - 1950.*, 54.-60.

Nakon dva dana, tj. 5. rujna ujutro Šubašić je krenuo preko Dugog Sela prema Beogradu.²¹ No, svratio je i u Vrbovec, gdje je bio na nekom sastanku. Ozna je saznala da je rekao da putuje za Beograd, ali da će se zadržati u Podravini. No, njezini suradnici nisu uspjeli otkriti je li prošao kroz Sv. Petar Orehovec prema Novom Marofu, ali su čuli da je bio navodno u “Sv. Jane Koviću”.²²

Među dojavama iz Zagreba zabilježena je i dojava o razgovoru s Mirom Reis, tajnicom ministra Šubašića, koja je “nedavno došla” u Zagreb i “našla se s našim čovjekom”. Činjenica da je Reis bila Šubašićeva tajnica morala je biti Ozni posebno zanimljiva, iako se nigdje ne navodi je li Šubašić utjecao na nju. Uglavnom, Reis je “našem čovjeku” rekla da su komunisti zauzeli sva rukovodeća mjesta, a da je narod protiv komunizma. Svi su Srbi dražinovci, za kralja i protiv Hrvata. Međutim, dodala je da su i u Srbiji izvršena velika uhićenja, ali da tamo imaju svega jer su iz Hrvatske sve odvucli, a još dolaze u Zagreb i kupuju.²³

Šutejev boravak u Zagrebu u rujnu 1945.

Nema podataka o tome koji je dan točno Šutej došao iz Beograda u Zagreb u povodu održavanja Konferencije HSS-a u hotelu Esplanade, ni kada se vratio u Beograd. No, poznato je da je Peteru Constanu predao povjerljivo izvješće koje je ovaj pridodao bilješci o razgovoru s Jančikovićem od 6. rujna 1945. Razgovarali su o mogućnostima da se bojkotiraju izbori za Ustavotvornu skupštinu.²⁴

Šutej je u Zagreb ponovno doputovao 21. rujna. Putovao je vlakom u salonskim kolima u kojem su bili dva potpukovnika Jugoslavenske armije i više civila. Sa zagrebačkog kolodvora odvezero se taksijem doma u Radišinu ulicu 7.²⁵

Drugog dana, 22. rujna, izašao je u kupovinu. Vrlo kratko zadržao se kod nekog Zupanca u Kurelčevoj ulici br. 4. Putem je sreo mnogo ljudi, ali Ozna nije uspjela otkriti njihova imena. Istoga dana telefonom je razgovarao

²¹ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj o kretanju dr Šubašića Ozne za Hrvatsku CK KPH, 6. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

²² HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 9. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića. Orehovec pokraj Križevaca se do 1948. zvao Sv. Petar Orehovec, vidi: Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857 - 1971.*, Zagreb 1979., 367.

²³ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 5. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

²⁴ Amy SCHMIDT, “Vladko Maček i HSS: prizori iz izbjeglišta”, *ČSP*, br. 2, 2005., 407.-422., 412.

²⁵ Ubrzo preimenovana u Ulicu Božidara Adžije, danas Ulica kneza Mislava.

Kneza Mislava 7, kuća u kojoj je stanovao Juraj Šutej (snimio Zdenko Radelić, 2007.)

s Beogradom. Sugovorniku je spomenuo da je kod njega bio Ivek sa ženom. Ozna je pretpostavila da je riječ o Ivanu Čavleku. Dana 23. rujna telefonski je razgovarao s Jančikovićem, kojeg je zvao u posjet. Posjetili su ga bivši gradonačelnik grada Zagreba Mate Starčević, kojega su haesesovci htjeli postaviti za nositelja liste na gradskim izborima održanim 14. listopada 1945., Ante Rogović, o kojemu Ozna nije imala podataka, i Ivan Štefanac u društvu dvojice nepoznatih ljudi. Na večer je krenuo prema Iličkom trgu, a doma se vratio oko 22.00 sati. Ozna je pretpostavljala da je bio kod dr. Karla Žunjevića koji je tamo stanovao.²⁶ Sutradan su ga ponovno posjetili Mate Starčević i Ante Rogić. Starčević je iznio jedan kovčeg. Dana 25. rujna otišao je na Trg Kulina bana i u zgradu Narodnooslobodilačkog odbora za kotar Zagreb, ali u izvješću se ne spominje što je tamo radio.²⁷ U telefonskom razgovoru zanimao se za studente haesesovce, a neki ga je čovjek izvijestio da je jedan od njih na udarničkom radu, a jedan u vojsci.²⁸

²⁶ Ilički trg, tada zapravo Trg Ladislava Pejačevića, danas nosi ime Britanski trg. Prema podatku iz 1956., Žunjević je stanovao u Babonićevoj ulici 5. Vidi: HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 13, Žunjević dr. Karlo. Nekoliko podataka o izborima u: Dušan KORAČ, *Narodna vlast u Zagrebu i okolici 1941-1945*, Zagreb 1978., 205.

²⁷ Danas Trg žrtava fašizma.

²⁸ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 26. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića. U dokumentu je pogrešno napisano Rogovičić umjesto Rogović, a pretpostavljam da je i spomenuti Rogić, zapravo Rogović.

Šubašićev pokušaj odlaska k Mačeku u Pariz

Nakon povratka u Beograd Šubašić je namjeravao ostvariti zaključak Konferencije prvaka HSS-a u hotelu Esplanade da ode Mačeku u Pariz i da od njega dobije upute o daljnjoj djelatnosti stranke. Za odlazak je imao odobrenje predsjednika vlade Josipa Broza Tita i njezina potpredsjednika Edvarda Kardelja, koje je izvjestio o planu da posjeti Mačeka i to na proputovanju u London na sjednicu Savjeta ministara vanjskih poslova o pitanjima jugoslavensko-talijanske granice.²⁹

Trebao je oputovati 11. rujna 1945. u pratnji Pavla Pocrnića, osobnog tajnika, i Dragovana Šepića, šef njegova kabineta. Međutim, dan prije namjeravanog polaska, dakle 10. rujna, Šubašiću je Kardelj priopćio da ne smije otići u Pariz i sastati se s Mačekom. Istu večer Šubašića je udarila blaža moždana kap. Nakon dva dana, kada je postojala mogućnost da oputuje, vojska je blokirala kuću, a Šubašić je tek nakon nekoliko dana mogao primiti posjete.³⁰ Javnost je 16. rujna službeno obaviještena da je Šubašić 10. rujna 1945. doživio moždani udar i da mu je oduzeta desna polovica tijela. Posebna liječnička komisija, u kojoj su bila dva ruska liječnika, a koji su došli u Beograd liječiti Titova sina, zbog, čini se, samoranjavanja pištoljem, odredila mu je "apsolutni mir".³¹ Zabranili su posjete, iako njegov osobni liječnik nije bio sklon takvim restrikcijama. Osim toga, Šubašić je dobio njegovateljicu koje nije htjela napustiti sobu kako bi britanski veleposlanik Ralph Stevenson mogao doći u posjet i razgovarati u četiri oka.³² Stevenson je 15. rujna uspio doći samo do supruge Vlaste preko koje je izmjenjivao poruke. No, Šubašić se nakon povratka u Zagreb ipak sastao sa Stevensonom. O susretu sa Šutejem i Šubašićem britanski je veleposlanik izvijestio svoje nadležne 17. i 20. rujna 1945.³³

Josip Broz Tito je svoje postupke prema Šubašiću morao pravdati pred američkom diplomacijom, napose pred senatorom C. Pepperom, koji se pozivao na poštovanje temeljnih građanskih sloboda. Osim bolesti, kao uzrok problema J. Broz Tito naveo je Šubašićevo povezivanje s haesesovcima koji su surađivali s Antom Pavelićem.³⁴ Dakako, to je bio samo dobar izgovor kako bi izbjegao objašnjenje o pravim razlozima sprječavanja odlaska Šubašića u Pariz.

²⁹ Ljubo BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije, Dokumentima i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije*, 2. izd., Zagreb 1989., 295.-306. HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.27, kut. 13, Politika predstavnika bivše Hrvatske seljačke stranke.

³⁰ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj; Lj. BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 295.-306.

³¹ Lj. BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 304.

³² Katarina SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, Zagreb 2006., 114.; T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 47.

³³ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, 114.

³⁴ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 50.

Poznato je da se veleposlanik SAD Richard Patterson sastao u Parizu s Mačekom 22. rujna 1945., pa je vjerojatno da ga je detaljno izvjestio o događajima u Jugoslaviji, ali i kontaktima s haesesovcima.³⁵

Nastavak uhođenja

Dana 26. rujna Šutej se u Jurišićevoj ulici sastao s nekim čovjekom i prošetao s njim do kuće u Ilici 214. Ozna je ispitala tko u toj kući stanuje i "najvjerojatnije nam je da je posjetio ing. Zenjak Ivana, gradskog savjetnika". Nakon toga je na Svačićevu trgu br. 4 posjetio Ivana Politea. Otišao je i na Glavni kolodvor i tražio salonska kola za Beograd ili kupe na raspolaganje. Poslije podne posjetio ga je nepoznati čovjek. Dana 17. rujna obavio je dva telefonska razgovora na temelju kojih je Ozna izradila i transkript. Prvo je razgovarao sa šefom Glavnog kolodvora, koji ga je oslovljavao s "gospodine ministre". Nije mu mogao osigurati "salon vagon", nego je obećao da će mu jedno mjesto rezervirati tako da će jedan čovjek sjesti na njegovo mjesto i čekati ga. Tu osobu će netko dovesti iz Vinkovaca, a već se dogovorio sa Šutejem da će putovati zajedno. Drugi poziv je bio za Beograd. Šutej je nazvao nekog Modistića, ali javila mu se neka žena s kojom je bio na ti. Šutej joj je rekao da nekome, kojemu nije spomenuo ime, javi da ga čeka ujutro u Beogradu, a da će s njim doći i Mate. Nije htio spomenuti Matino prezime, ali se žena sjetila o kojem je Mati riječ. Šutej je pitao još za nekog Bortića, kojeg je žena upravo očekivala da je posjeti.³⁶

Uhođenje nakon Šubašićeve i Šutejeve ostavke 6. listopada 1945.

Šubašićeva i Šutejeva ostavka i okolnosti ostavke nisu predmet ovog članka, ali ovdje treba spomenuti dokument iz dosjea, koji je nastao nakon lipnja 1951., prema kojem je Udba imala informacije da je u jesen 1945. Marko Pavičić, šef Šutejeva kabineta, preko nekog Viktora Jurinjaka prenio poruku britanskog vicekonzula Petera Harrissona Šuteju da je sad pogodan moment da "londonski ministri" daju ostavke u vladi.³⁷ U ovom članku treba zanemariti upitnu vjerodostojnost poruke i samo upozoriti da je Ozna znala za njihove kontakte.

Prema Jančikovićevoj izjavi u istrazi, Šubašiću su britanski i američki diplomati sugerirali da nakon što ozdravi napusti zemlju. Spomenuo je britan-

³⁵ Amy SCHMIDT, "Vladko Maček i HSS: prizori iz izbjeglišta", 412.

³⁶ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 7.-9. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 27. 9. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

³⁷ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 263., 264.

skog veleposlanika Stevensona. Čak je dužnosnik “američki otpravnik poslova Sanc”, zapravo Harold Shantz, prema Jančikoviću, iscenirao odvođenje Vlaste Šubašić automobilom da bi ispitali kako bi reagirale vlasti kad bi se zaista organizirao odlazak.³⁸

Nakon Šubašićeve i Šutejeve ostavke beogradski tjednik *Demokratija*, izdavača Nikole D. Jeremića i pod uredništvom Milana Grola, bivšeg člana vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, javio je da se Šutej vratio u Zagreb 6. listopada.³⁹ Međutim, s obzirom na to da je ostavka napisana i potpisana 7. listopada, iako antedatirana sa 6. listopadom, Šutej je iz Beograda mogao otputovati najranije 7. ili 8. listopada, kad je ostavku dr. Dragovan Šepić, šef Šubašićeva kabineta, predao Mitru Bakiću, generalnom tajniku Predsjedništva vlade Demokratske Federativne Jugoslavije. Prema britanskim podacima i izvješću Williama Fredericka Deakina Šubašić se, vjerojatno odmah nakon susreta s britanskim diplomatom, vratio u Zagreb 10. listopada 1945.⁴⁰

Nakon ostavki britanski vicekonzul Harrisson obavijestio je Deakina da je Šubašić u hotelu Esplanade i da se obojica, i Šubašić i Šutej nalaze pod nadzorom Ozne. Šutej mu je rekao da će početi objavljivati novine i da su u kontaktu s Demokratskom strankom i Zemljoradničkom strankom, a da je poslao Marka Pavičića i Miru Rajkovića tajno u Italiju da nastave put u Francusku i Britaniju. Zamolio je Harrissona da posreduje kako bi njih dvojica u Italiji dobili britansku i francusku vizu. Harrisson je zaključio da idu k Mačeku.⁴¹

Odmah nakon Šutejeva povratka iz Beograda, Ozna za Hrvatsku je opet preuzela nadzor nad njegovim kretanjem i telefonskim razgovorima. O tome je već od 8. listopada detaljno izvješćivala CK KPH. Taj dan Šutej je svratio u nekoliko trgovina i na tržnicu. Sreo se s nekoliko Ozni nepoznatih ljudi. Dok je bio odsutan telefonom su ga tražili Kovačević i Štefanac i rekli njegovoj ženi da će svratiti oko podne. Najvjerojatnije je riječ o Anti Kovačeviću i Ivanu Štefancu. Šutej je iz stana nazvao Glavni kolodvor kakao bi saznao je li pruga za Beograd ispravna. Razgovarao je i s Beogradom. Iz transkripta je vidljivo da je uz njegova sugovornika bio i Tomo, kao što su se, očito ranije, i dogovorili. Na pitanje sugovornika je li bio u hotelu, Šutej je odgovorio niječno.

³⁸ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šubašić dr. Ivan; Isto, Šutej dr. Juraj.

³⁹ *Demokratija, nedeljni i politički list*, 11. 10. 1945., Ostavke dr Šubašića i dr Šuteja.

⁴⁰ Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković*, 352.; Z. RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1945.-1950.*, 66.; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 117.

⁴¹ The National Archive, London, Public Record Office, CAB 121/679, 17. 10. 1945.; Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković*, 373. U brzojavu veleposlanik spominje “M. Pavolića”, a Lj. Boban “M. Pavlića”. Vjerojatno je riječ je o Marku Pavičiću, šefu kabineta J. Šuteja, koji ipak nije emigrirao, a svoje planove otkrio je istražiteljima na saslušanju “u prostorijama zatvora UDB-e za Hrvatsku” 24. veljače 1949., ili o Andriji Pavliću, u čijoj se optužnici spominje da je u studenome 1945. tražeći pomoć “konzula jedne imperijalističke zemlje” namjeravao otići do Mačeka u Francusku. Vidi: HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj; Isto, Javno tužilaštvo NRH, sv. 15, Optužnica protiv Andrije Pavlića, 22. 10. 1948.

Sugovornik je rekao da će doći u srijedu, a da su s njime Marko i Jančiković, pa je najvjerojatnije Jančiković onaj Tomo koji se spominjao. U drugom razgovoru, koji je uslijedio odmah nakon prvog, Tomo, a vjerujem da je opet riječ o Jančikoviću, moli Šuteja da javi njegovoj ženi da je živ i zdrav, a niječno odgovara na pitanje je li bio s Pavom. Dana 9. listopada Šutej je obilazio trgovine i tržnicu. S nekoliko ljudi zadržao se u kratkim razgovorima. Nakon povratka kući opet je nazvao Beograd. Sugovornik mu je rekao da ga pozdravlja Marijan, a da su Tomo i on “gore”:

X.: “Jučer su došli pod oružjem kod mene i odnijeli onaj tekst, a došli su od onog”. Š.: “Da.” X.: “Danas su me odmah pustili. Š.: “Da.” X.: “Ja sam im rekao, pa šta ste došli naoružani, pa ne ću ja pobjeći.” Š.: “Da (smije se)” X.: “Pričao mi onaj, da ne treba trgovati, jer ne ide dobro. Š.: “Nemojte vi njega slušati, da li su što objavili u novinama?” X.: “Ima nekih novinara”. Š.: Slušaj, pozdravi mi Tomicu. X.: Dobro. Š.: Zdravo.”⁴²

U istom izvješću se spominje da je Ozna poslala “jednog našeg čovjeka do dr. Karla Žunjevića na razgovor”, od kojeg je saznao da mu je Šutej izjavio da je došao u Zagreb za stalno.⁴³

Ponešto o ilegalnoj aktivnosti nekih haesesovaca poznato je iz britanskih arhiva. Britanski konzulat je svoje nadležne izvješćivao o letku potpisanim s “Vodstvo HSS” u kojemu su navedene njihove procjene glasovanja za gradsku skupštinu Zagreba od 14. listopada 1945. Prema njima, Narodna fronta u Zagrebu dobila je samo 16,67% glasova, a da nije glasovalo 43,24% birača. U te podatke, potpuno suprotne od službenih podataka o nadmoćnoj pobjedi Narodne fronte, izazvale su dvojbe Britanaca u vlastitog konzula i njegovu objektivnost, jer bi takvo krivotvorenje bilo čak “iznad granica balkanske pristojnosti”.⁴⁴ Iz Ozninih je izvješća razvidno da su studenti zaista prikupljali podatke o izborima, a da je Šutej obećao, jer to nije uspjelo Jančikoviću, da će pronaći način kako će ih predati kulturnom atašeu konzulata Velike Britanije i američkom vicekonzulu Constanu.⁴⁵ Vjerujem da se u oba slučaja spominju isti lokalni izbori, ali nije poznato je li Šutej zapadnim diplomatima predao prikupljene podatke, iako je to vrlo vjerojatno.

⁴² HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 9. 10. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

⁴³ X. je sugovornik, a Š. je Šutej. HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 9. 10. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

⁴⁴ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 277., 278.; K. SPEHNJAK, “Konzularna predstavništva Velike Britanije u Hrvatskoj 1945. - 1948.”, ČSP, br. 1, 2006., 41.-77.

⁴⁵ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 9. 10. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

Novo izvješće Ozne o Šubašićevu i Šutejevu kretanju datirano je 15. listopada 1945. Ozna je znala da je Šubašić odlučio sazvati sjednicu Glavnog odbora "bivše H.S.S.", na kojoj će se predložiti prijavu HSS-a državnim vlastima za političko djelovanje stranke, tj. njezinu registraciju. Računalo se na oko 60 bivših zastupnika "bivše HSS". "Jutros", dakle 15. listopada, kad je i datirano izvješće, Šutej je s nekim dječakom otišao na tržnicu. Nakon ponovnog izlaska, pred stanom se sastao s jednim muškarcem. Sreli su još jednog i sva trojica krenuli su u šetnju Ilicom. Šutej je sam otišao u Prvu hrvatsku banku, a zatim na Jelačićev trg, gdje se nakratko sastao s jednom osobom. Nakon obilaska ljekarne tramvajem je krenuo do hotela Esplanade. Sastao se s još jednim muškarcem i s njime krenuo kući. Nakon podneva k njemu su došli Šubašić, njegova žena Vlasta i još jedan "civil". U 14.45 sati Šubašić i Šutej krenuli su prema Zvonimirovoj ulici gdje su se rastali. Tijekom dana Šutej je obavio dva telefonska razgovora. Prvo ga je zvao neki Savo iz Sarajeva. Kratkim i lapidarnim rečenicama iskazali su obostrano nezadovoljstvo prilikama. Šutej se čudio da "naši" koji su "jučer" stigli u Sarajevo, kako ga je obavijestio Savo, nisu k "nama navratili". Nakon toga je zvao neki Toša, koji je govorio mješavinom književnog jezika, kajkavskog dijalekta i bosanskog izričaja.

"Š.: O Bog Toša, je si li Ti to. X.: Da, ja sam to ja, bio sam kod J. i sve je u redu, bute došli na staro mjesto. Š.: Da, u koliko sati? X.: Po starom običaju. Š.: Jeste li bili kod Lovre. X.: On nije zato, on nije znao za jednu stvar, za koju ja znam. Š.: Aha. X.: Tako, najbolje da usmeno razgovaramo. Š.: Da najbolje da budeš došal. X.: Doviđenja. Š.: Budem, kak ne, samo kad je ojalilo ha - ha -"⁴⁶

Izvješće s novim podacima o kretanju Šubašića i Šuteja nosi datum 6. studenog 1945. Dana 3. studenog neki je Štajcer dva puta posjetio Šubašića u njegovu stanu u kući na Ribnjaku br. 1, kamo je preselio kod vlasnice Mikuličić, nakon što je kraće vrijeme boravio u hotelu Esplande i kod svog pašanca dr. sc. Vladimira Franolića, profesora na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Vlasnica, udovica bivšeg konzula iz Perua, besplatno mu je iznajmila stan.⁴⁷

I sutradan je opet došao, a odmah za njim i Šutej. Šubašić je sa ženom izašao u Mlinarsku ulicu 16. Vratio se za nešto manje od dva sata. I 5. studenog je Štajcer posjetio Šubašića, a Šubašić je sa ženom otišao u Vinogradsku 7. U međuvremenu je Šutej 3. studenog bio u Tomašićevoj ulici 7. Dana 5. studenog Šutej se na ulici sreo s jednim čovjekom i otišao u Merkurov sanatorij. Prije povratka doma, nakratko se uputio u Preradovićevu ulicu br. 22. U ovom je izvješću pridodan i transkript telefonskog razgovora obavljenog preko Šutejevog telefona od 4. studenoga. Razgovarale su dvije žene, jedna je bila vjerojatno Šutejeva. Nezadovoljna stanjem, sugovornica je izrekla sumnju da ih prislušuju.

⁴⁶ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 15. 10. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

⁴⁷ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šubašić dr. Ivan; Isto, SUP SRH, SDS, dosjei, 301498 - Šubašić Ivan, 129., 187., 207., 213.

Ribnjak 1, kuća u kojoj je stanovao Ivan Šubašić (snimio Zdenko Radelić, 2007.)

“Aha, čuj, bit će interesantno, ako nas opet tko sluša pa da po rajonima priča, kak se mi fino hranimo, baš je pravi krkanizam, pa kaj nam moreju, imamo pa i jedemo, a tko nema neka gladuje, a ako nas sluša neka si rit obriše, vidi se da je 6 mjeseci sve pusto.”⁴⁸

Šutej je često kontaktirao s diplomatima, pa je poznat i kontakt s generalnim konzulom Velike Britanije 1. studenoga 1945. u Zagrebu, kojeg je uvjeravao da je Maček “jedini sposoban da svojim autoritetom vodi stranku” i da je “90% hrvatskih seljaka lojalno stranci i neprijateljsko prema vlastima”. U istom izvješću od 10. studenog 1945., britanski veleposlanik Stevenson upozorio je da se Šutej ne usuđuje izlaziti iz kuće kad se zamrač i da je “konstantna prijetnja” utjecala na njegove živce. Posvuda su ga pratila kola Ozne, a neprestano su ga zvali telefonom, očito da bi utvrdili ima li koga kod kuće.⁴⁹

U istrazi je Marko Pavičić rekao da mu je Šutej prigodom jednog posjeta u listopadu ili studenome 1945. pokazao automobile Ozne ispred kuće, a znao je brojeve i onih koji su stajali pred Šubašićevim stanom. Zahtijevao je od Pavičića da mu prevede na engleski “duhovitu jednadžbu” od registracijskih brojeva Ozninih automobila.⁵⁰

⁴⁸ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 6. 11. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

⁴⁹ “Jugoslavija u britanskim izvještajima 1945 - 50”, priredili Željko Krušelj i Jera Vodušek - Starič, *Danas*, 23. svibnja 1989. godine; Isto, 20. lipnja 1989. godine; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, 118.

⁵⁰ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj, izvadak iz saslušanja Pavičića dr. Marka, 24. 2. i 18. 3. 1949.

O stalnom policijskom uhođenju razgovarao je i Stephen Clissold, čelnik press službe britanskog veleposlanstva, s Markom Pavičićem. Osim što je veleposlanstvo dobilo još jednu potvrdu da su Šubašić i Šutej pod nadzorom, saznali su i to da se kuće drugih aktivista učestalo pretražuju. O tome su svoje nadređene izvijestili 12. prosinca 1945.⁵¹

Dana 8. studenog izrađeno je novo izvješće s podacima o Šubašićevu i Šutejevu kretanju. Prema tim podacima Šutej je 6. studenog, nakon što je bio u trgovini šešira, došao kod Šubašića, a nakon njega je stigao i Pavličić. Nakon Šutejeva odlaska, došao je Štajcer, koji je izišao s Pavličićem. Ni Pavličiću, ni Štajceru u dokumentima se ne spominju imena. Odmah nakon toga Šubašić je izišao sa ženom u kupovinu voća. Šutej se, pak, od Šubašića vratio kući. Nakon toga otišao je u Boškovićevu ulicu br. 10, pa u Palmotićeve ulicu br. 5, u voćarnicu na uglu Jurišičeve i Draškovićeve ulice, te u voćarnicu u Radišinoj ulici br. 9. Sutradan se Šubašić s Pavličićem uputio na sajmište, gdje su sreli dva čovjeka. Isti dan Šutej je otišao na Pejačićev trg br. 3, u ljekarnu u Ilici br. 34 i u trafiku u Ilici br. 42.⁵² Nakon povratka doma, ponovno je izašao i otišao u Boškovićevu ulicu br. 23. Izvješću je pridodan i transkript telefonskog razgovora od 6. studenoga. Iz Beograda je zvao neki Georg, kojega je Šutej oslovjavao s doktore. Georg je javio da je "onaj" "danas" išao i da mu se nije javio. Moli Šuteja da mu kaže da se javi kod "Tomičinog brata" jer da on, tj. Georg dolazi ovaj tjedan. Njih dvojica, Šutej i Georg, tad će porazgovarati. Nakon što je Georg pitao "što je sa onom prijavom", zamolio je Šuteja da ode k njegovoj ženi na Kaptol 3 da vidi za grožđe i za hranu, jer da "oni nisu išli".⁵³ Tomičin brat mogao bi biti brat Tome Jančikovića, kod koga je, prema podatku iz 1947., u Beogradu stanovao Franjo Gaži.⁵⁴

Kao i ostali transkripti, i ovaj otkriva poprilično zakukuljeno i zamumuljeno izražavanje svih onih koji su bili u doticaju sa Šutejem. No, može se pretpostaviti da bi taj razgovor s Beogradom i Georgom mogao biti povezan s posjetom skupine britanskih parlamentaraca. Međutim, protiv te pretpostavke govori podatak da je konzul u Zagrebu poslao izvješće veleposlaniku 7. studenog 1945. u kojem govori da je dolazak britanskih parlamentaraca bio iznenađujuć i za njega. Željeli su se sastati s nekim iz oporbe, ali ih je konzul informirao da su Košutić i Smoljan u zatvoru, a da ih je Šutej upozorio da ga se sumnjiči zbog kontakata sa strancima. No, rekao je, ako žele doći, neka dođu navečer. Ipak, Britanci su odustali od posjeta.⁵⁵

⁵¹ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, 120.

⁵² Pejačićev trg danas se zove Britanski trg. Vidi bilješku 26.

⁵³ U dokumentu piše "Tominčin brat", što je očita greška. HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10. - 12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 8. 11. 1945., potpis načelnika Ozne general-majora I. Krajačića.

⁵⁴ HDA, SUP SRH, SDS, dosjei, 300214 - Šutej Juraj, 120.

⁵⁵ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 321.

Izvjješće od 12. studenoga govori da je 7. studenoga Šubašić otišao u Mlinarsku ulicu br. 16, a od tamo je s nekim čovjekom otišao u električarsku radnju, pa onda "u drugu radnju". Dana 8. studenoga Šubašić je izišao iz svog stana s nekim čovjekom, a nakon što se im na Jelačićevu trgu pridružio još jedan, sva trojica otišli su u "jednu trgovinu", pa krenuli do Šubašićeva stana, pred kojim su se rastali. Poslijepodne je Šubašić sa ženom prošetao do Mirogoja. Nakon povratka, posjetio ga je Štajcer. Sutradan, 9. studenoga Šubašića su posjetili Šutej, Štajcer i Pavličić. Dana 10. studenog Šubašić je s Milivojem Rogičevićem otišao na tržnicu. Iz njegova stana je u međuvremenu izišao, pa se opet vratio Štajcar. Nakon što je ponovno izašao iz stana, izašao je i Pavličić. Šutej 7. studenoga nije izlazio, ali je 8. studenoga bio u Vlaškoj ulici br. 42, u radionici za žigove u Draškovićevoj ulici br. 12 i u Martičevoj ulici br. 1. U Draškovićevoj ulici sreo se s nekim čovjekom. Nakon što je 9. studenoga posjetio Šubašića, bio je kod brijača. Izvjješću je pridodan transkript telefonskog razgovora od 9. studenoga. Žunjević ga je nazvao i pitao putuje li. Šutej je rekao da ne, nego da će se njih dvojica naći prema dogovoru sutra na večer.⁵⁶

Uhodjenje na dan izbora i neposredno nakon njih

Na dan izbora 11. studenoga Šubašić nije izlazio iz stana, a posjetio ga Štajcer. Šutej ga je posjetio 12. i 13. studenog, kad je opet došao Štajcer. I sutradan je nakratko došao Šutej, a onda i Štajcar te Pavličić. Poslijepodne je Šubašić sa ženom otišao u Mlinarsku ulicu br. 16. Dana 15. studenoga, dakle na dan sjednice HSS-a u Svećeničkom domu u Zagrebu, šetao je ulicama. Nakon povratka ponovno je izašao, ali ovaj put sa Štajcerom. Na mitnici je sreo jednu ženu. Dana 16. studenoga otišao je u Mlinarsku ulicu br. 16 s nećakinjom, pa je svratio u jednu knjižaru, onda i u staretinarnicu. Drugi dan išao je u voćarnicu na Zvijezdi, pa kod Šuteja, ali ga nije našao kod kuće. Poslijepodne je izišao s Pavličićem. Ni Šutej nije 11. studenog na dan izbora izlazio iz kuće. Sutradan je, kao što je spomenuto, otišao kod Šubašića, a bio je i na Glavnom kolodvoru. Poslijepodne je izišao pred kuću gdje su ga čekala dva muškarca s kojima se nakratko prošetao. Dana 13. studenog, osim što je svratio kod Šubašića, bio je u trgovini i slastičarnici. Na Jelačićevu trgu sastao se s jednim čovjekom, pa je otišao u gostionicu. Drugi dan je, osim kod Šubašića, bio u Amruševoj ulici br. 8. Dana 15. studenog nije izlazio, a sutradan samo nakratko. Posjetio ga je neki Palinić i kratko se zadržao. Dana 17. studenoga otišao je u parfumeriju u Jurišićevoj ulici br. 26. Iz transkripta telefonskih razgovora "na telefonu Šuteja" vidi se da ga je 14. studenoga zvao ing. Franjo Gaži, kojemu je Šutej rekao da ga mora hitno vidjeti. S obzirom da između dva transkripta od 14. studenog u

⁵⁶ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 12. 11. 1945., potpis pomoćnika načelnika Ozne potpukovnika Brnčića.

istom dokumentu ima jedan od 12. studenog, moguće je da je riječ o pogrešnom datumu. Pod tim datumom zvao ga je, i to dva puta, Žunjević, ali je, prvi put nakon što je tražio gospodina doktora, dobio nekog Milana, koji je tražio da svakako da "večeras" dođe. Pri drugom razgovoru je kod Šuteja bio neki Vuk, koji je Žunjeviću rekao da je bio u Beogradu. Dogovorili su se da se vide još isti dan. Dana 14. studenog poveo se još jedan razgovor, koji bez objašnjenja samih sudionika jedva nekome sa strane može biti razumljiv.

"Z: Halo. X.: Molim, je li Jančiković Tomo? Z.: Jeste, odmah ću ga zvati. Y.: Halo izvolite. X.: Da li je bio kod tebe onaj? Y.: Koji onaj? Ja o tom ništa ne znam. X.: Kako ne bi znali, znaš je li bil večeras Francek kod Tebe? Y.: A, do sad ga još nije bilo. X.: No, ali će doći. Y.: A, to je druga stvar. X.: Sad pazi, kak ti velim. Sutra u jutro u 8 sati doći će oni dvoje k tebi u Tvoj ured, Tane i onaj drugi. Y.: Dobro je, shvaćam, sve u redu. X.: Ha, ha, onda želim sretno, i živjeli."⁵⁷

I kad je 16. studenoga zvao Žunjević, javio se Milan koji je rekao da dolazi oko pola dva. Istog dana je zvao Jančiković koji je rekao da će odmah doći "jer imam sve kod sebe". I 17. studenoga opet je zvao Žunjević, ali je glas s druge strane rekao da je doktor otišao "na vizite van". Žunjević je poručio neka dođe u Medvedićevo ulicu br. 23.⁵⁸

Nakon nešto duljeg razdoblja, u odnosu na prethodne, novo izvješće proslijeđeno je CK KPH 7. prosinca. Prema informacijama agenata 3. prosinca primijećeno je da je Šubašićeva nećakinja iz stana u dječjim kolicima odvezla dva sanduka. I sutradan su iznesena dva velika i jedan mali kovčeg. Isto tako je i 5. prosinca neka nepoznata žena odvezla kolicima dva sanduka u Jurjevsku ulicu br. 27-a. Šubašić je 5. prosinca izišao sa ženom u kupovinu, a poslijepodne je, ovaj puta očito sam, kupovao neke likere. Drugoga dana, 6., prosinca došao mu je Šutej. Nakon Šutejeva odlaska, Šubašić je izašao. Šutej je 5. prosinca otišao u ljekarnu u Draškovićevoj ulici br. 21, a bio je i u Ilici br. 31. Nakon toga je otišao u knjižaru Kugli, pa u Masarykovu ulicu br. 5. Na drugom katu je razgovarao s nekim na ulaznim vratima, a zatim se taksijem vratio doma. Kao što je već rečeno, Šutej je 6. prosinca bio kod Šubašića, kamo je otišao tramvajem, a doma se vratio pješice.⁵⁹

Novo izvješće nosi datum 9. prosinca. Javljeno je da su 7. prosinca Šubašiću došli Štajcer i Pavličić. Drugi dan ga je posjetio Ivan Andres. Nakon njegova odlaska, Šubašić je izašao u društvu s Pavličićem i Štajcarom, čiji dolazak se prethodno ne spominje. Pridružila im se Šubašićeva žena te su svi zajedno otišli do Kaptola i šetali se Ilicom. Sastali su se s Crnićem. Kad su se Pavličić

⁵⁷ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, br. 3686, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 18. 11. 1945., potpis načelnika Ozne potpukovnik I. Krajačić.

⁵⁸ Isto. Riječ je o pogrešci jer u Zagrebu nije bilo Medvedičke ulice. Možda je riječ o Medvedgradskoj ulici.

⁵⁹ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 7. 12. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

i Crnić odvojili, Šubašićevi i Štajcar nastavili su šetnju do Vinogradske ulice br. 7. Nakon izlaska iz kuće, ušli su u trgovinu žestokih pića u Ilici br. 65. Šutej je 7. prosinca bio u ljekarni u Zvonimirovoj ulici. Seljaka, koji je prodavao piliće, odveo je u svoj stan, nakon čega je seljak izašao bez pilića. Šutej je uskoro otišao na tržnicu kupiti povrće. Vraćao se preko Jelačićeva trga i Petrinjskom ulicom, da bi svratio u mljekarnicu u Hatzovoj ulici br. 17 i otišao doma. Poslijepodne je otišao na kolodvor kupiti novine. Dana 8. prosinca nakon petminutnog zadržavanja u buffetu u Boškovićevoj ulici br. 6, otišao je Nakladni zavod na Zrinjvcu, a onda u parfumeriju u Masarykovoju ulici br. 18. U Frankopanskoj ulici sastao se s jednom ženom, pa je opet svratio u jedan buffet. Na Ilici se sastao s dva muškarca, kojima se uskoro pridružio i treći, s kojim se Šutej prošetao tržnicom.⁶⁰

Krajem 1945., dakle u razdoblju iz kojeg nisu poznata Oznina izvješća o kretanju prvaka HSS-a, Šuteja su posjetili Peter Harrisson, koji je od 13. lipnja bio privremeni konzul Velike Britanije da bi do kraja prosinca 1945. obavljao dužnost vicekonzula, i novi vicekonzul Theodore Kay, "koji je češće dolazio Šuteju u stan".⁶¹

Uhođenje u 1946. godini i nakon nje

Nakon 9. prosinca 1945. nema izvješća Ozne o uhođenju prvaka HSS-a, barem ne u Hrvatskome državnom arhivu. Međutim, to ne znači da nadzora nije bilo. Upravo suprotno, ostala dostupna građa i literatura govore da Ozna nije odustala od svoje namjere da iz dana u dan uhodi Šubašića i Šuteja kako bi vlast mogla biti spremna na njihove iznenadne poteze. Uglavnom, Ozna, a kasnije Udba znala je za njihove neposredne ili posredne kontakte s predstavnicima Velike Britanije i SAD-a.⁶² Za razliku od komunističkih vlasti koje su svaku političku aktivnost i međunarodni kontakt mimo vlasti tretirale kao neprijateljski čin, sami haesesovci, a pogotovu diplomati zapadnih zemalja smatrali su da međusobni susreti spadaju u uobičajenu političku ili diplomatsku aktivnost. Osim poznatijih haesesovaca, Ozna je nadzirala druge građane koji su imali kontakte s konzulatom smještenim u Ilici br. 12. Tako je na sjednici Politbiroa 10. veljače 1946. Ante Raos, koji je izvješćivao o političkom stanju u školama, spomenuo profesora dr. Rosija da "drži vezu sa engleskim kon-

⁶⁰ HDA, CK SKH, Vojna komisija, 2., Izvještaji Ozne, 1945., 10.-12. mjesec, Izvještaj Ozne za Hrvatsku CK KPH, 9. 12. 1945., potpis načelnika Ozne general majora I. Krajačića.

⁶¹ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 263.-264.; HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

⁶² HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj; Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković*, 408.-409.

zultatom”.⁶³ Moguće je da je zaista Ozna provalila u kuću u Jurjevskoj ulici br. 29, gdje je u sekvstriranoj kući industrijalca Josipa Prpića stanovao konzul Cyril Wakefield-Harrey. Poznato je samo to da su se provalnici, nakon što ih je posluha konzulata zatekla u prizemlju kuće, predstavili kao agenti Ozne i da su pobjegli.⁶⁴

Randolph Churchill svoje je kontakte sa Šubašićem opisao u *Daily Telegraphu* u siječnju 1946. U jednom od triju članaka u kojima je prikazao stanje u Jugoslaviji, i to 23. siječnja pod naslovom *Jugoslavija: policijska država*, opisao je kako su ga agenti Ozne slijedili po Zagrebu i “ispitivali”. Jedan agent je pred Šubašićevim stanom zapisao registarski broj njegovih kola. Šubašić mu je tad rekao da kud god krene, agenti Ozne odmah ispituju one s kojima je razgovarao i bilježe njihova imena i adrese.⁶⁵ O nadzoru Udbe Šutej je pričao i Seatonu Watsonu mlađem, novinaru *Timesa* i *Economista*, kad ga je ovaj posjetio u svibnju 1946. Tom prilikom je Šutej gostu sa svog prozora pokazivao “organe UDB-e, pod čijom se paskom nalazio”.⁶⁶

O potpunom nadzoru Šubašićeva kretanja izvješćivao je 31. ožujka 1947. i američki konzul koji je “zarobljenika komunističke diktature” nekoliko puta posjetio u razdoblju od travnja 1946. do ožujka 1947. Prilikom posjeta 12. travnja 1946., primijetili su agente Ozne. S balkona “pola bloka dalje” promatrali su ih agenti s dva para dvogleda. Konzul je upozorio svoga državnog sekretara na strogu tajnost zbog Šubašićeve “osobne sigurnosti”.⁶⁷ Iz drugog izvora saznajemo da je američki konzul T. J. Hohental sa Šubašićem razgovarao i 16. travnja 1946. Šubašić je Amerikancu prikazao novoga jugoslavenskog veleposlanika u SAD Savu Kosanovića kao prisnoga Titova prijatelja, a Vladimira Velebita kao fanatika i “komesara u Ministarstvu vanjskih poslova” i “za nas, najopasnijeg čovjeka u režimu”.⁶⁸ Jančiković je u istrazi rekao da je međusobnih posjeta bilo više, a prepričavao je i Šubašićeve političke ocjene koje je ovaj povjerio T. J. Hohenthalu, američkom konzulu u Zagrebu.⁶⁹

O razgovoru sa Šutejom Peter Constan je 29. svibnja poslao strogo povjerljivo izvješće State Departmentu. Razgovarali su s oporbenjacima u Beogradu i Ljubljani, napose s Grolom i Radikalnom strankom, o mogućnosti stvaranja

⁶³ *Zapisnici Politbiroa CK KPH 1945.-1952. : Svezak I.*, 185.; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, 263.

⁶⁴ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 270.

⁶⁵ D. ŠULJAK, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, 412.; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, 121., 207.

⁶⁶ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

⁶⁷ Vladimir DEDIJER, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 2., Rijeka, Zagreb 1981., 925.

⁶⁸ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 115.

⁶⁹ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut 15, Materijal za dr. Ivana Šubašića (iz zapisnika Jančiković dr. Tome).

oporbe pod nazivom Seljačko-demokratska unija. Šutej je zamolio Constana da tekst, koji je prošao srpsku i slovensku redakтуру, dostavi Vlatku Mačeku.⁷⁰

Očito je riječ o izvješću koji spominje konzul Velike Britanije 5. lipnja 1946., a čijem izvješću je pridodan prijevod pisma “predstavnik HSS u zemlji” ministru Ernestu Bevinu od 21. svibnja 1946. U pismu haesesovci protestiraju zbog položaja Hrvata, načina vladanja KPJ-om i pozivaju se na Mačeka, “pravog vođu hrvatskog naroda”. Zahtijevaju pomoć “velikih demokratskih zemalja”, osobito Velike Britanije i SAD-a.⁷¹

Da je detaljno izvješće o stanju u zemlji i stranci tajnim kanalima poslano Mačeku u Pariz, svjedočio je istražnim tijelima ing. Gaži, vjerojatno potkraj 1947. ili početkom 1948. No, osim Šuteja, i sam ing. Gaži poslao je posebno izvješće u srpnju 1946. preko Primuža.⁷² Da je Udba znala da je poruka Mačeku poslana s pomoću Petera Constana jasno je iz Šutejeva dosjea, gdje se tvrdi da je ona poslana potkraj lipnja 1946. U njoj je, navodi se, bilo riječi o političkoj situaciji i o planovima za stvaranje koalicije seljačkih stranaka.⁷³

Maček je odgovorio u kolovozu 1946. Za to je znala američka diplomacija jer je Šutej Mačekovo pismo osobno pokazao Constanu, nakon što se on vratio u Zagreb. Iz Šutejeva dosjea jasno je da je i Udba znala za Mačekov odgovor.⁷⁴ No, prema Gažijevu iskazu Udbi Mačekov odgovor stigao je početkom rujna 1946. i to preko Mihajla Konjevića. Ing. Gaži ga je primio u prisutnosti dr. Dragoljuba Jovanovića, generalnog sekretara Narodne seljačke stranke. Istom prigodom Konjević je ustvrdio da je odgovor na izvješće i poruku iz Zagreba Vladko Maček poslao “drugim putem”. Taj “drugi put” bio je, po svemu sudeći, pod policijskim nadzorom jer se u elaboratu Ozne doslovno citira Mačekov odgovor.⁷⁵

Zanimljivo je da su u optužnici na suđenju Jančikoviću, Štefancu i Žunjeviću i skupini studenata od 3. veljače 1948., osim Stephena Clissolda i Roberta Seton-Watsona mlađeg, nitko drugi od stranaca ne spominje iako je Udba znala za Constanovu uslugu Šuteju.⁷⁶

⁷⁰ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 142.

⁷¹ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 282.; ISTA, “Konzularna predstavništva Velike Britanije u Hrvatskoj 1945.-1948.”, 59.

⁷² HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.27, kut. 13, Politika predstavnika bivše Hrvatske seljačke stranke.

⁷³ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut 15, Šutej dr. Juraj.

⁷⁴ Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković*, 408.-409.; HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

⁷⁵ Z. RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1945. – 1950.*, 104.; HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.27, kut. 13, Politika predstavnika bivše Hrvatske seljačke stranke; isto, 010.37/23, kut. 15, Zapisnik o saslušanju ing. Franje Gažija; isto, 010.2, kut. 10, Prvaci Hrvatske seljačke stranke u emigraciji.

⁷⁶ Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković*, 410.; T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 143.

Polovicom srpnja 1946. u Pariz je putovao Vjekoslav Primuž, službenik u Ministarstvu vanjskih poslova pa je ing. Gaži, prema vlastitom iskazu, po njemu poslao usmenu poruku Mačeku, koju je Primuž sam pismeno formulirao. Prema Jančikoviću, to je bilo u kolovozu, a slanje poruke dogovoreno je na sastanku između Gažija, Jančikovića, Šubašića i Šuteja.⁷⁷

Šubašić je 3. rujna 1946. posjetio američkog konzula Hohenthala u vezi s mogućim izlaskom na izbore u studenome 1946. za Ustavotvorni sabor NRH. Šubašić nije obavijestio konzula o svim svojim razgovorima i kombinacijama s Magovcem, kao što nije s oduševljenjem prihvatio konzulovu ideju da priredi i uz njegovu pomoć prebaci tekst o kršenju Sporazuma Tito-Šubašić. Bojao se da bi "agenti Ivana Krajačića" mogli to iskoristiti za njegovo uhićenje.⁷⁸ U listopadu 1946. Hohenthal se sastao i s Košutićem, koji je bio pušten iz pritvora 6. rujna, najmanje dva puta, i to 10. i 21. listopada. Raspravljali su o političkom stanju, a na molbu Košutića, Amerikanci su dostavljali lijekove za njegovu punicu Mariju Radić, udovicu Stjepana Radića.⁷⁹ Pismena veza između Mačeka i Košutića uspostavljena je u svibnju 1947., a bila je vjerojatno održavana s pomoću američkih diplomata. Po svemu sudeći, u tom razdoblju Udba nije znala za korespondenciju između predsjednika i potpredsjednika HSS-a.⁸⁰

Na sjednici CK KPJ 3. siječnja 1947. u Beogradu, posvećenoj Hrvatskoj, izvješćivao je sekretar CK KPH Vladimir Bakarić. Odlučeno je da se "pooštri kurs". Zapravo, uskoro će se pokazati, vlast je pokrenula konačni obračun s oporbom.⁸¹ Prema američkim informacijama već potkraj 1946. zaredala se nova serija uhićenja. Bilo je uhićeno oko 900 haesesovaca.⁸²

Hohenthal i njegova žena Louise bili su kod Šubašićevih 7. siječnja 1947. Šubašić im je povjerio da razmišlja o zahtjevu vlastima da mu dopusti odlazak u inozemstvo, točnije u SAD. Iz jednoga kasnijeg Hohenthalovoga izvješća, od 22. ožujka 1947., razvidno je da je Šubašić u jednom telefonskom razgovoru s prijateljem iz inozemstva, zaboravivši da je pod nadzorom, spomenuo putne isprave i putovanje. Nakon toga znatno je pojačan nadzor njegove kuće. Iz izvješća od 22. ožujka 1947. proizlazi da je američka diplomacija bila obaviještena da se Šubašić susreo s Krajačićem i da su razgovarali o Šubašićevoj oduzetoj imovini. Hrvatski ministar unutarnjih poslova zanimao

⁷⁷ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.27, kut. 13, Politika predstavnika bivše Hrvatske seljačke stranke; isto, 010.37/23, kut. 15, Zapisnik o saslušanju ing. Franje Gažija; isto, 010.2, kut. 10, Prvaci Hrvatske seljačke stranke u emigraciji; Lj. BOBAN, *Dr. Tomo Jančiković*, 410.

⁷⁸ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 148.

⁷⁹ ISTI, 147., 148.

⁸⁰ A. SCHMIDT, "Vladko Maček i HSS: prizori iz izbjeglišta", 412.; HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 14, Košutić ing. August.

⁸¹ *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, (prir. Branko Petranović), Beograd 1995., 187.; Branko PETRANOVIĆ, Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslavenski federalizam. Ideje i stvarnost*, 2, Beograd 1987., 309.

⁸² A. SCHMIDT, "Vladko Maček i HSS: prizori iz izbjeglišta", 413.

se zašto Šubašić odbija mirovinu podbadajući ga je li razlog možda i u tome da vjeruje da “ovaj režim neće opstati”. Prema Šubašićevim riječima američkom diplomatu, Krajačić je pretpostavljao da Šubašić na taj način želi ostaviti dojam da se ne odnosi prijateljski prema režimu, kao i da bi prihvaćanje mirovine značilo da neće “pobjeći iz zemlje prvom prilikom” koja mu se ponudi.⁸³ Osim što se povremeno susretao s najvišim predstavnicima vlasti, Šubašić je na “duhovski ponedjeljak” 1947. bio pozvan u sjedište Udbe gdje je tri i pol sata odgovarao na pitanja o njegovom posredovanju između kraja Aleksandra Karađorđevića i u Sremskoj Mitrovici zatvorenog Mačeka 1934. O Šubašićevom teškom dojmu u vezu s tim razgovorom Šutej je pripovjedaio udbinom suradniku Ivančeviću, koji je o tome izvješćivao Udbu 6. lipnja 1947. Prema sačuvanom zapisniku od 26. svibnja 1947. Šubašić je odgovarao na pitanja o kontaktima s mađarskom novinarkom Arankom Starosolski u vrijeme svog banovanja.⁸⁴

Iako nije tema ovog članka, treba spomenuti da su se često u javnosti i diplomatskim krugovima širile vijesti o pregovorima komunističkih vlasti i haesesovaca. U Foreign Officeu takva se mogućnost spominjala u ožujku 1946. i to u vezi s navodnim susretom Kardelja s Mačekom u Parizu. Uz Košutića i Šubašića vezivale su se glasine da pregovaraju s vlastima u zimskim mjesecima 1947., kao i u travnju iste godine, o čemu je pisao i britanski *Observer*. Takve informacije imali su i Jovanović i Maček.⁸⁵ Međutim, britanski generalni konzul Cyril Wakefield-Harrey potkraj ožujka 1947. to je demantirao pozivajući se i na Šubašićeva i Košutićeva osporavanja, iako nije uspio svoje veleposlanstvo razuvjeriti da se nešto događa. U izvješću je konzul, između ostalog, naglasio:

“Kako su sve osobe, osobito seljaci i svećenici, koje se sumnjiči za sklonost HSS-u, bile i još uvijek jesu, predmet najgorčenijeg progona i kako navedeni vođe uopće ne mogu komunicirati sa seljaštvom, a i sami su podvrgnuti nadzoru tajne policije od trenutka kad napuste svoje kuće, potpuno je jasno da nema osnovice za nagađanja i glasine koje to sugeriraju.”⁸⁶

Iz američkih izvora poznato je da je Šubašić ponekad intervenirao kod najviših hrvatskih komunističkih dužnosnika Bakarića i Krajačića u korist svojih prijatelja koje su proganjale vlasti zbog poznanstva s njime. Zato mu je Krajačić pripremio i podsjetio ga da je pod strogim nadzorom. O progonu

⁸³ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 149.

⁸⁴ HDA, SUP SRH, SDS, dosjei, 301060 - Smoljan Bariša, 29c; Isto, 301498 - Šubašić Ivan.

⁸⁵ O stvarnim i navodnim susretima haesesovaca s predstavnicima komunističkih vlasti u: Z. RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1945. - 1950.*, 107.; ISTI, *Božidar Magovac. S Radićem između Mačeka i Hebranga*, Zagreb 1999., 208.; T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 271., 273.; K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945. - 1948.*, 83.; Neda PRPIĆ, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije I. Razgovori-pisma-prilozi*, Zagreb 2004., 85.

⁸⁶ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 85.

Udbe američkom konzulu govorio je i Košutić u listopadu 1946.⁸⁷ Britanski veleposlanik Charles Peak u godišnjem je izvješću od 10. travnja 1947. obavijestio svoje ministarstvo da su Šubašić i njegovi suradnici izolirani i pod policijskim nadzorom.⁸⁸

Iako su se Šubašić i konzul Hohenthal sve su se rjeđe sastajali, potkraj lipnja 1947. razgovarali su o uhićenju Tome Jančikovića, policijskom ispitivanju Juraja Šuteja i o suđenju Mehmedu Alajbegoviću i Slavku Kvaterniku. U izvješću od 26. lipnja 1947. Hohenthal prepričava Šubašićev razgovor s Bakarićem i Krajačićem u kojem ih bivši ministar uvjerava da ne trebaju angažirati toliko agenata da ga slijede jer pobjeći ne namjerava, a to da se s režimom ne slaže oni ionako znaju. Šubašić je i dalje odbijao mirovinu, iako su mu konfiscirali i zadnje dvije krave u Vukovoj Gorici.⁸⁹

Za razliku od ostalih prvaka HSS-a dostupnih režimu, protiv Šubašića i Šuteja nije organiziran sudski proces, premda su obojicu, izravno ili neizravno, spominjali u svim ostalim procesima. Najvjerojatnije je razlog bio u strahu od reakcije zapadnih sila, koji su osjećali određen dug prema svom pokroviteljstvu nad Sporazumom Tito - Šubašić. Ipak, Šutej je bio dva puta priveden na saslušanje. Prvi put, 23. rujna 1947., bio je ispitivan zbog dolaska u Zagreb predstavnika srpske građanske oporbe odvjetnika Jefte Pavića, bivšeg člana Privremene narodne skupštine DFJ-a, u lipnju 1946. Drugi put bio je priveden 11. kolovoza 1948. zbog izgreda koji je izazvao na ulici nedaleko od svog stana u ulici Božidara Adžije br. 7.⁹⁰ Isprovociran zbog dvojice suradnika Udbe koji su ga svakog dana pratili i to krećući se neposredno uz njega, Šutej ih je, i to ne prvi put u razdoblju od oko mjesec dana, izvrijeđao vičući na njih. Prema prijavi dvojice suradnika Udbe Ilije Jankovića i Tome Markovića Upravi Narodne milicije za grad Zagreb, Otsjek za javni red i poredak 20. srpnja 1948. na Trgu pobjede okupio je "razne ljude oko sebe" i počeo vikati:⁹¹

"Pašcad jedna, pseta, p... (ička, prim. Z. R.) vam materina banditska, zar nemate drugog posla nego ovdje ljenčarite a država vas badava plaća. Tko vas je to učio, banda, budale. (...) Gledajte ih kako ljenčare pašcad, umjesto da se prihvatite posla."

⁸⁷ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 146., 147.

⁸⁸ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 81.

⁸⁹ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 149.

⁹⁰ Tada je Radišina ulica već preimenovana u Ulicu Božidara Adžije. Vidi bilješku 25.

⁹¹ Nisam utvrdio koji se zagrebački trg s zvao Trg pobjede. No, gotovo je sigurno da 1948. nijedan trg nije nosio taj naziv. Pretpostavljam da je riječ o Trgu žrtava fašizma ili o Trgu Jože Vlahovića (danas Trg hrvatskih velikana), koji su se nalazili u blizini Šutejeva stana. Šutej u svojoj izjavi naglašava da je prije incidenta kupovao povrće, a u blizini jednog i drugog trga bile su, barem, dvije voćare: u Ulici Crvene armije br. 2 (danas Zvonimirova ulica) i u Draškovićevoj ulici br. 42. Nepoznato mi je zašto su i Šutej i dvojica suradnika Udbe u svojim izjavama spominjala, očito je, neslužbeni naziv i u kojem je razdoblju jedan od tih trgova nosio naziv Trg pobjede. Vidi: *Zagreb: Popis ulica, trgova i ustanova: Tramvajska mreža: Plan grada*, Zagreb 1948., 157. Zahvaljujem dr. sc. Mariju Jarebu na posudbi knjižica s planovima i popisima zagrebačkih ulica.

Nekoliko dana kasnije vikao je za Jankovićem i Markovićem:

“Što radite toliko na ulici, bando, j ... (ebo, primj. Z. R.) vas onaj tko vas je postavio, bezobraznici.”

Među okupljenom masom ljudi, zbog čega je zaustavljen gotovo sav promet, prema suradnicima Udbe, čuli su se povici “kao na pr.”:

“Zašto dozvolite da se ovaj izdajnik naroda šeta po ulici i vredja narodnu vlast, zatvorite ga, onemogućite mu da šeta po ovoj čestitoj zemlji i da jede narodni kruh. Što ga štedite i gubite vrijeme za jednog ovakvog bandita i izdajnika hrvatskog naroda, treba ga likvidirati.”⁹²

U nekoliko prijašnjih incidenata, zbog čega je došlo do okupljanja građana, jednom kod urara Mirka Novaka u Ilici, istu dvojicu agenata nazivao je policijskim psetima, volovima i budalama. Agenti su mu uzvraćali optužbama da je “pijan i narodni neprijatelj” i da je “stari budalaš”.⁹³ Udba je u svome spomenutom elaboratu početkom 1950-ih zabilježila da Šutej zbog stanja u kojem se nalazi

“u svakoj prilici nastoji sebe prikazati žrtvom poredka u zemlji, te ukazuje na pratnju pod čijom kontrolom se nalazi”.⁹⁴

Čini se da Udba ipak nije uspjela sve nadzirati. Iz američkih diplomatskih arhiva poznato je da je Maček primao poruke i 1947. Nije poznato tko se krije pod pseudonimima Francek Kuntić i Sobakijević, ali to je morao biti netko iz vrha stranke ili vrlo blizak najaktivnijim haesesovcima u Zagrebu, koji su takvu vezu mogli održavati, uglavnom preko zapadnih diplomatskih predstavnika. Mačeka su obavještavali o teškim međunacionalnim odnosima i ubijanju Hrvata. U poruci s potpisom Francek Kuntić kaže se da Srbi optužuju Hrvate za ustaške zločine, a da Hrvati optužuju Srbe za zločine nove vlasti.⁹⁵ Iz Mačekova pisma Jurju Krnjeviću iz 28. veljače 1947. poznato je da je Maček slao usmene poruke preko „Dragoljubovog prijatelja“. Vjerojatno je riječ o prijatelju Dragoljuba Jovanovića.⁹⁶ Ostaje otvoreno pitanje je li Udba možda znala za ove kontakte.

U vezi sa Šubašićevim uhođenjem poznat je događaj, vjerojatno iz lipnja 1948. sudeći prema datumu izvješća od 24. lipnja 1948., kad su supružnici Šubašić na putu na selo morali agentima pokazati svoje kovčege. Drugi slučaj se dogodio kad je Vlasta Šubašić naručila taksi da je odveze u bolnicu.

⁹² Ovaj i prethodni citati u: HDA, SUP SRH, SDS, dosjei, 300214 - Šutej Juraj, Uprava Narodne milicije za grad Zagreb, Otsjek za javni red i poredak 11. 8. 1948., Zapisnik o saslušanju Janković Ilije i Markovića Tome, 146.

⁹³ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 144.

⁹⁶ N. PRPIĆ, *Dr. Juraj Krnjević: Tri emigracije I*, 85.

Udbaš, koji je očito nadzirao ulaz ispred Šubašićeve zgrade, naredio je taksistu da sačeka da dođe policijsko vozilo koje će ih pratiti. Nakon toga su išli za ženom čak u operacijsku dvoranu.⁹⁷

Zanimljivo je da je nakon dugog odbijanja, Šubašić ipak prihvatio mirovinu. Prema američkim izvorima iz ožujka 1949., Šubašić je primao mirovinu od 1. siječnja 1949., iako ni on sam nije znao prima li je kao ban ili kao ministar. Dakako, vjerojatna je ova druga mogućnost. Sve to potaklo je nove glasilne o pregovorima KPJ-a i nekih haesesovaca o ulasku u vladu. Govorilo se da se Šubašiću i još nekima nudi ministarski položaj, a tih je dana, prema informacijama američkog konzula Charlesa Gilberta uklonjena "napadna straža" pred Šubašićevom zgradom. Osim toga, početkom 1949. navodno su se sastali Šutej, Smoljan i Košutić.⁹⁸

Iako su se susreti američkih diplomata i haesesovaca potkraj 1940-ih i početkom 1950-ih prorijedili, ipak su se održavali. Šutej je izbjegavao američke diplomate, ali je nakon otklanjanja susreta ipak razgovarao s njihovim konzulom potkraj kolovoza 1951.⁹⁹

Svojim upornim radom agenti Udbe saznali su da je Šutej u lipnju 1951. pripremio žalbu zbog toga što se vlast u Jugoslaviji nije pridržavala odluka s Jalte. Prema spoznaji udbaša, Šutej je od Šubašića zatražio pismeni materijal, koji bi on još dopunio. Među njima je posredovao Pavao Pocrnić, koji je Šuteju donio Šubašićev "pismeni sastav". Udba nije saznala je li ili nije Šutej taj sastav uputio i kome.¹⁰⁰ No, iz literature je poznato da je Šubašić poslao pismo Winstonu Churchillu nakon što se on vratio na premijersku poziciju. Pismo, koje govori o komunističkom nepoštovanju Sporazuma i savezničkom toleriranju takvog stanja, datirano je 22. studenoga 1951. Šubašić ga je osobno uručio zagrebačkom konzulatu. Taj čin britanski veleposlanik u Beogradu Ivo William Mallet protumačio je kao posljedicu promijenjenoga političkog ozračja u Jugoslaviji, jer je znao da je Šubašić pod policijskim nadzorom i da se takvo što nedavno ne bio usudio napraviti. Šubašić je nudio razgovor premijeru Churchillu, ali je on dao napatuk svojim diplomatima da se njihov susret svakako izbjegne, kao i sve duge obveze V. Britanije, jer je trenutno važno poduprijeti Jugoslaviju u njezinu sukobu sa SSSR-om.¹⁰¹ Suprotno optimističkoj ocjeni britanskog veleposlanika, sam Šubašić u pismu upozorava da bi u slučaju otkrivanja toga njegova poteza bio izložen progonu. No, prema svemu sudeći, Udba je samo pretpostavljala da je Šubašić poslao ili da tek namjerava poslati takvo pismo. Iz elaborata o Šuteju proizlazi i to da je Udba imala informacije da je Šutej na

⁹⁷ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 150.

⁹⁸ ISTI, 273.

⁹⁹ ISTI, 437.

¹⁰⁰ HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

¹⁰¹ K. SPEHNJAK, *Britanski pogled na Hrvatsku 1945.-1948.*, 122., 123.

pisačem stroju “umnožio” nekoliko “primjeraka pisama” Ivana Meštrovića, a da je jedan primjerak dao Anti Kovačeviću. Isto tako, Udba je znala da je Šutej bio “nekoliko puta” kod Marka Pavičića i da se u to vrijeme “čuje kuckanje pisaće mašine”.¹⁰²

Šubašić je umro 22. ožujka 1955.¹⁰³ Njegova smrt je, najvjerojatnije, za vlast bila olakšanje. Iako je javnost o Šubašićevoj smrti bila obaviještena jedino osmrtnicom udovice Vlaste Šubašić, na sprovodu se okupilo oko 10.000 ljudi.¹⁰⁴ Broj prisutnih na ispraćaju ne govori samo o ugledu i vjerojnoj političkoj demonstraciji usmjerenoj prema vlasti, nego i o potencijalu stranke. No, s obzirom na to da je, prema sadašnjim spoznajama, samo američka diplomacija izvješćivala o sprovodu, to najviše govori o tome koliko je Zapad zapravo svoje projekcije o budućnosti Hrvatske i Jugoslavije temeljio na HSS-u.

Pretpostavljam da se nakon sprovoda broj agenata zaduženih za prvake HSS-a smanjio, a zasigurno su neki raspoređeni na nove dužnosti. Vjerojatno se smanjio i intenzitet uhođenja, jer teško je vjerovati da je Šutej u razdoblju do svoje smrti 15. travnja 1976. bio pod onakvim strogim nadzorom kao u razdoblju kad su on i Šubašić, prije i nakon ostavke, pokušavali biti aktivnim sudionicima hrvatske i jugoslavenske politike.¹⁰⁵

Zaključak

KPJ od prvih dana koalicijske vlade DFJ-a ništa nije htio prepustiti slučaju. U potpunosti kontrolirajući sve poluge vlasti, a napose Oznu, koja je bila gotovo u potpunosti popunjena komunističkim kadrovima, nastojao je saznati sve pojedinosti o svojim partnerima u vladi. U Hrvatskoj je jedini mogući komunistički suparnik ili partner bio HSS, pa su Šubašić i Šutej, kao mogući predvodnici povratka te stranke na političku scenu bili pod neprestanom nadzorom, od prislušivanja do neprestane fizičke pratnje. KPJ je želio nametnuti svoj politički monopol. Zato je htio saznati namjere svojih neželjenih saveznika i onemogućiti ih da privremeno i taktičko prigušivanje komunističkih revolucionarnih ciljeva i spremnost na formalni kompromis organiziranjem višestranačkih skupštinskih izbora ne iskoriste za obnovu i okupljanje organizacijskih i kadrovskih ostataka HSS-a u Hrvatskoj.

¹⁰² HDA, 1561, SUP SRH, SDS, 010.37, kut. 15, Šutej dr. Juraj.

¹⁰³ Šubašić, Ivan, u: *Hrvatski leksikon, II. svezak, L-Ž*, Zagreb 1997., 540.

¹⁰⁴ T. JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, 280., 436., 467.

¹⁰⁵ Šutej, Juraj, u: *Hrvatski leksikon*, 545.

SUMMARY

IVAN ŠUBAŠIĆ AND JURAJ ŠUTEJ UNDER THE SUPERVISION OF
THE STATE SECURITY POLICE

The article examines how the communist government's State Security Police (OZNA) followed and watched the leaders of the Croat Peasant Party (HSS), Ivan Šubašić and Juraj Šutej. The research for the article is largely based on the reports of OZNA which are held at the State Archives in Zagreb, and to a lesser extent on secondary literature dealing with Yugoslavian international relations after 1945. The inquiry proceeds on two levels: the level of high state politics, as far as the ministry of foreign affairs and a ministry without portfolio of the federal ministerial council are concerned, as well as local politics, in so far as mention is made of many unknown local officials and supporters of the HSS and several details which are interesting to a history of everyday life in the immediate postwar period.

From the very beginning of coalition rule in postwar Yugoslavia, the communist party (KPJ) left nothing to chance. The communist party controlled all the key pillars of power. OZNA was staffed entirely by party cadres, and it sought to know all it could know about the government's coalition partners. In Croatia, the only possible partner or rival to the Communists was the HSS, thus Šubašić and Šutej, as the potential leaders of any serious HSS revival, were placed under constant surveillance, their phones were tapped, and they were followed. The Communist Party wanted to enforce its monopoly. It wanted to know the intentions of its rivals and reluctant allies, to prevent them from using the tactic of accepting and preparing for multiparty elections to revive their own party organizations and thereby cut short the revolutionary aims of the communist movement.

Key words: Ivan Šubašić, Juraj Šutej, Croat Peasant Party, OZNA, UDBA, Communist Party of Yugoslavia, Yugoslavia, Croatia, Zagreb